

■ Działania rządu Niemiec na rzecz rozrachunku ze spuścizną o kontekście kolonialnym

Maria Wagińska-Marzec

Sprawa dóbr kultury o kontekście kolonialnym od dawna jest przedmiotem ożywionej debaty w Niemczech zarówno w kręgach fachowców, jak też wśród opinii publicznej. Nasiliła się zwłaszcza w 2019 r. w związku z planowanym otwarciem jesienią tego roku Humboldt Forum w gmachu odbudowanego Zamku Berlińskiego, w którym znaleźć się miały zbiory Muzeum Etnologicznego oraz Muzeum Sztuki Azjatyckiej, przeniesione z dotychczasowej siedziby w Dahlem. Liczne kontrowersje wzbudzała głównie kwestia tego, czy muzea posiadające w swych zbiorach obiekty o kontekście kolonialnym mają moralne prawo do ich eksponowania i jak postępować z dziedzictwem kolonialnym?

Temat ten powracał przy różnych okazjach również w 2020 i 2021 r., m.in. po oficjalnej inauguracji Humboldt Forum (16.12.2020 r.), a zwłaszcza po otwarciu kilka miesięcy później (22.09.2021 r.) wystaw wspomnianych wyżej muzeów na II i III piętrze HF, prezentujących eksponaty różnych kultur świata, w tym również obiekty należące do spuścizny o kontekście kolonialnym; wśród nich znalazły się także słynne Brązy z Beninu (*Benin-Bronzen*), budzące wiele emocji wśród opinii publicznej i w kręgach politycznych.

Aktywność poprzedniego rządu wielkiej koalicji

W celu wypracowania wspólnego stanowiska politycznego co do dalszego postępowania ze spuścizną kolonialną powołano już w 2018 r. podczas spotkania na szczycie przedstawiciele krajów związkowych i federacji specjalną Grupę roboczą, mającą zająć się postępowaniem wobec dóbr kultury z czasów kolonialnych (*Arbeitsgruppe zum Umgang mit Sammlungsgut*), która miała działać we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Ministerstwem ds. Współpracy Gospodarczej i Rozwoju oraz Niemieckim Związkiem Muzeów.

Redakcja:

Karol Janoś

(redaktor naczelny)

Agata Kałabunowska

Piotr Kubiak

Krzysztof Malinowski

Korekta:

Hanna Różanek

Nr 1(483)/2022

31.01.2022

ISSN 2450-5080

Biuletyny dostępne

także dzięki:

NEWSLETTER IZ

FACEBOOK

SCRIBD

LINKEDIN

TWITTER

W rok później (16.10. 2019 r.), podczas kolejnego spotkania na szczycie dotyczącego spraw polityki kulturalnej, podjęto decyzję o utworzeniu Centralnego punktu kontaktowego dla zbiorów o kontekstach kolonialnych w Niemczech (*Kontaktstelle für Sammlungsgut aus kolonialen Kontexten*), która ma spełniać funkcję placówki o charakterze informacyjnym na temat zbiorów tych dóbr w muzeach i innych instytucjach na terenie Niemiec. Placówka podlega Krajowej Fundacji Kultury (*Kulturstiftung der Länder*) i jest finansowana w połowie ze środków federalnych i krajowych.

Ważnym krokiem w działaniach na rzecz uregulowania budzącej najwięcej kontrowersji kwestii restytucji Brązów z Beninu, o co ubiega się rząd Nigerii, było podpisanie 29 kwietnia 2021 r. „Wspólnej Deklaracji dotyczącej postępowania względem Brązów z Beninu”. Jej postanowienia zostały zawarte podczas wirtualnego spotkania minister Grütters z przedstawicielami Ministerstwa Spraw Zagranicznych RFN, muzeów należących do *Benin-Dialogue-Group* oraz ministrami kultury krajów związkowych. W deklaracji uzgodniono przygotowanie zestawienia wszystkich figur Brązów z Beninu znajdujących się w muzeach niemieckich i opublikowanie ich na stronie internetowej (WWW.cp3c.de); muzea zobowiązały się natomiast do udokumentowania proveniencji tych obiektów do końca 2021 r. i udostępnienia jej wyników on-line.

Minister Grütters zapewniła, że Niemcy, mając na uwadze historyczną i moralną odpowiedzialność, poczuwają się do stawienia czoła kolonialnej przeszłości; chcą ją wydobyć na światło dzienne i uporać się z nią. Wypracowanie wspólnego stanowiska ma się przyczynić do zapewnienia lepszej transparentności w postępowaniu względem restytucji tych obiektów oraz przyszłej kooperacji w tym zakresie ze stroną nigeryjską. Zapowiedziano też, że planuje się przeprowadzenie pierwszych zwrotów tych obiektów w 2022 r. Przewidywano też wypracowanie porozumienia w sprawie sposobu, w jaki Brązy z Beninu mogłyby być eksponowane w Niemczech w przyszłości.

Należy zaznaczyć, że Brązy z Beninu znajdują się m.in. w takich muzeach niemieckich, jak: *Linden-Museum* w Stuttgarcie, *Museum am Rothenbaum. Kulturen und Künste der Welt* (MARKK) w Hamburgu, *Staatliche Kunstsammlungen Dresden*, *Museum für Völkerkunde Dresden*, *GRASSI Museum für Völkerkunde zu Leipzig*, *Rautenstrauch-Joest-Museum – Kulturen der Welt* w Kolonii oraz *Ethnologisches Museum – Staatliche Museen zu Berlin. Preußischer Kulturbesitz* w Berlinie.

Na uwagę zasługuje fakt, że w maju 2021 r. uruchomiony został, finansowany z funduszy federalnych, specjalny program edukacyjny *MuseumsLab*, który ma służyć wymianie i kształceniu młodych kadr muzealnych z Europy i Afryki. Przyłączyły się do niego: Portugalia, Szwecja, Walia, Anglia, Belgia, Niderlandy i Francja. Program ten stanowi istotny krok na drodze do utworzenia Agencji do spraw międzynarodowej współpracy muzealnej, jaką zamierza powołać Ministerstwo Spraw Zagranicznych RFN. Porozumienie dotyczące wzajemnej współpracy między muzeami niemieckimi i nigeryjskimi zostało zawarte 13 października 2021 r.

Sprawa Brązów z Beninu na agendzie wizyty minister Roth w Stuttgarcie

Nie tylko poprzedni rząd *CDU/CSU-SPD*, a zwłaszcza ówczesna minister stanu ds. kultury Monika Grütters czynili wysiłki i podejmowali wiele działań na rzecz rozliczenia się ze spuścizną kolonialną, ale sprawa ta znajduje się również w centrum uwagi nowej minister stanu ds. kultury Claudii Roth. Świadczy o tym fakt, iż już podczas swej pierwszej wizyty złożonej 17 grudnia 2021 r. w Stuttgarcie, wkrótce po przejęciu urzędu pełnomocnika rządu RFN ds. kultury i mediów, poruszyła (obok innych tematów dotyczących celów polityki kulturalnej, ochrony środowiska i klimatu w obszarze kultury) również kwestie przepracowania historii kolonializmu w rozmowach z przedstawicielami władz krajowych Badenii-Wirtembergii (z minister nauki, badań i sztuki Theresią Bauer, z sekretarz stanu Petrą Olschowski i przewodniczącą Landtagu Badenii-Wirtembergii Muhterem Aras).

Znamienne było też, że w programie jej wizyty w Stuttgarcie znalazło się również m.in. zwiedzanie *Linden-Museum*, jednego z największych muzeów etnologicznych w Europie, gdzie miała okazję zapoznać się z eksponowaną w nim aktualnie wystawą zatytułowaną „Trudna spuścizna” („*Schwiriges Erbe*”), na której muzeum uwidocznilo m.in. swe powiązania kolonialne z okresu 1882-1940. Wystawa została przygotowana z uwzględnieniem wyników badań dwuletniego projektu badawczego. *Linden-Museum* posiada w swych zbiorach również 78 Brązów z Beninu i jest członkiem tzw. *Benin-Dialogue-Group*.

W rozmowie z dyrektorką *Linden-Museum* Inés de Castro, minister Roth podjęła również temat stosunku do spuścizny o kontekście kolonialnym oraz roli muzeów etnologicznych w przyszłości. W jej przekonaniu we wszystkich muzeach w Niemczech powinna nastąpić rzeczywista „dekolonizacja myślenia”. Powinno się to odnosić zarówno do ich własnych zbiorów muzealnych, jak też stanowiska zajmowanego przez muzea niemieckie w tej kwestii w przestrzeni publicznej i w debatach społecznych. Aby to osiągnąć, niezbędne jest – podkreśliła – ścisłe współdziałanie w tej mierze przedstawicieli muzeów na płaszczyźnie federalnej, krajowej i komunalnej.

Dialog z Francją

Temat dóbr kultury o kontekście kolonialnym pojawił się skądinąd również podczas pierwszej wizyty zagranicznej minister Roth w Paryżu tuż przed Świątami Bożego Narodzenia (21.12.2021 r.). I choć wizytę tę można potraktować de facto jako wyraz symbolicznych więzi łączących oba kraje w obszarze kultury i mediów, to jednak istotne było to, że pojawił się w niej również temat restytucji dóbr kultury o kontekście kolonialnym oraz doszło do uzgodnienia stanowisk dotyczących zacieśnienia wzajemnej współpracy w ramach obchodzenia się ze spuścizną kolonialną. Przedmiotem rozmów było zwłaszcza zwiększenie kooperacji pomiędzy muzeami i wymiana doświadczeń oraz realizacja wspólnych projektów afrykańsko-europejskich w zakresie kształcenia menedżerów muzealnych.

Należy przypomnieć, że pierwsze porozumienie dotyczące wspólnej strategii działania w tym względzie zostało podpisane 8 lutego 2019 r. między fundacją *Stiftung Preußischer Kulturbesitz* w Berlinie a muzeum *Musée du Quai Branly* w Paryżu, posiadającym w swych zbiorach wiele dóbr kultury o kontekście kolonialnym. Celem porozumienia była wymiana perspektyw i doświadczeń oraz przyjęcie „właściwej drogi postępowania”, z uwzględnieniem opinii ekspertów muzealnych. Chodziło o „wspólną politykę na płaszczyźnie muzealnej” w tym zakresie. Sygnatariusze byli też zgodni co do tego, że istnieje potrzeba ścisłej współpracy z krajami pochodzenia tych obiektów.

Ważny punkt programu pobytu minister Roth w Paryżu stanowiła wizyta w muzeum *Musée du Quai Branly*, które odegrało szczególną rolę w kwestii rozliczania się ze spuścizną kolonialną, gdyż jako jedno z pierwszych dokonało na początku listopada 2021 r. restytucji 26 obiektów kultury, o których zwrot wystąpiła Republika Beninu. Przedmiotem rozmowy minister Roth z dyrektorem generalnym muzeum Jérôme'em Bastianellim i pracownikami muzeum były m.in. kwestie digitalizacji obiektów o kontekście kolonialnym oraz sprawy związane z ich restytucją.

W opinii C. Roth *Musée du Quai Branly* wykonało pod tym względem wzorcową pracę i znacznie przyspieszyło proces zwrotu dóbr kultury należących do spuścizny kolonialnej. Jej zdaniem trzeba wspólnie z muzeami we Francji i w Europie nadal podążać tą drogą i zajmować się skutkami kolonializmu. Ma to bowiem istotne znaczenie z punktu widzenia przyszłości. Na tym polu jest jeszcze wiele do zrobienia, nad czym warto zastanowić się wspólnie, jak chociażby zwiększeniem transparentności w odniesieniu do restytucji dóbr kultury, polityką pamięci w społeczeństwach migracyjnych czy wreszcie sprawą współpracy z państwami afrykańskimi w przyszłości.

Kolejnym przykładem znaczenia, jakie minister Roth przypisuje kwestii stosunku wobec spuścizny kolonialnej w zbiorach europejskich, jest fakt, że temat ten podjęła również podczas rozmowy z dyrektorem generalną UNESCO Audrey Azoulay, podczas wizyty w Paryżu.

Konferencja wokół kwestii Brązów z Beninu w świetle programu nowego rządu federalnego

Kolejnym krokiem w kierunku ustalenia dalszej linii postępowania ze spuścizną o kontekście kolonialnym było zorganizowanie konferencji (on-line) poświęconej sprawie Brązów z Beninu znajdujących się w muzeach i instytucjach w Niemczech (11.01.2022 r.). W konferencji udział wzięli: minister stanu ds. kultury i mediów Claudia Roth, przedstawiciele muzeów i instytucji, których to dotyczy, jak również przedstawiciele Ministerstwa Spraw Zagranicznych RFN, władz krajowych oraz czөлowych związków komunalnych; łącznie uczestniczyło w niej ok. 40 osób. Przedmiotem rozmów był przede wszystkim aktualny stan wdrażania w życie „Deklaracji o postępowaniu z Brązami z Beninu” w muzeach i instytucjach niemieckich (z 29.04.2021 r.). Dyskutowano też na temat dalszych kroków związanych z tą kwestią w świetle uzgodnień zawartych w Umowie Koalicyjnej nowego rządu (24.11.2021). Konferencja

została zorganizowana przez *Kontaktstelle für Sammlungsgut aus kolonialen Kontexten*.

Minister C. Roth zapowiedziała, że zamierza „aktywnie stymulować” proces zwrotu Brązów z Beninu i innych obiektów z dawnego nigeryjskiego Królestwa Beninu, znajdujących się w muzeach w Niemczech. Zwróciła uwagę, że zbrodnie okresu kolonialnego są nadal białą plamą w niemieckiej kulturze pamięci i do dziś nie są zakorzenione w powszechnej świadomości społecznej. W jej przekonaniu stosunek do Brązów z Beninu obrazuje przy tym wyraźnie jasne stanowisko Niemiec względem spuścizny kolonialnej. Zapewniła, że proces restytucji tych obiektów będzie aktywnie realizowany w ścisłym porozumieniu z Ministerstwem Spraw Zagranicznych RFN, z krajami związkowymi, z czołowymi związkami na płaszczyźnie komunalnej, a przede wszystkim z muzeami i instytucjami, których to dotyczy.

Zaznaczyła jednocześnie, że sprawę restytucji tych obiektów traktuje zarazem jako punkt wyjściowy dla przyszłej współpracy i bardziej wzmożonej wymiany kulturalnej pomiędzy Niemcami a Nigerią. W oficjalnym oświadczeniu ujęto też zapis o „wspólnym kształceniu menedżerów muzealnych” w ramach uruchomionego niedawno programu MuseumsLab. Roth wyraziła przekonanie, że stanowisko wobec spuścizny kolonialnej stanowi istotny wkład na rzecz ułożenia dalszych relacji między Niemcami a Nigerią w przyszłości, a tym samym dla relacji między Europą a Afryką.

Duże nadzieje wiąże się przy tym z planowanym utworzeniem agencji ds. międzynarodowych kooperacji muzealnych (*Agentur für internationale Museumskooperationen*), jaką zamierza powołać resort spraw zagranicznych RFN we współpracy z *Goethe-Institut*. Oczekuje się, że odegra ona kluczową rolę na tym polu.

Konkluzje

W Niemczech istnieje wola polityczna do rozliczenia się z problemem spuścizny kolonialnej w muzeach i instytucjach niemieckich. Zarówno poprzedni gabinet chadeków i socjaldemokratów, jak też nowy rząd koalicji *SPD-Sojusz 90/Zieloni-FDP* przykłada do tego dużą wagę. Świadczą o tym nie tylko deklaracje werbalne składane przy różnych okazjach, ale też konkretne kroki podejmowane w kierunku znalezienia rozwiązań w tej mierze z krajami pochodzenia tych obiektów, w przypadku Brązów z Beninu – z Nigerią. Jakkolwiek nie ma jednomyślności co do sposobu rozwiązania tej kwestii, co widać chociażby po debatach toczonych na łamach prasy, jednak dostrzec można wyraźne próby poszukiwania konsensusu i zbliżenia stanowisk przynajmniej na forum gremiów decyzyjnych.

Gabinet Olafa Scholza kontynuuje rozpoczęte przez poprzedni rząd *CDU/CSU-SPD* starania na rzecz wypracowania wspólnej linii postępowania na płaszczyźnie krajowej wobec obiektów należących do spuścizny o kontekstach kolonialnych. Przejawia się to w tworzeniu szerokiego forum wymiany myśli i włączaniu do rozmów na ten temat przedstawicieli BKM, resortu spraw zagranicznych, reprezentantów stosownych ministerstw na szczeblu krajowym i czołowych związków komunalnych, a przede wszystkim dyrekcji muzeów i instytucji posiadających tego rodzaju obiekty. Zwraca uwagę również dążenie decydentów w Niemczech do wymiany doświadczeń

i poglądów na tematy związane ze spuścizną kolonialną na płaszczyźnie międzynarodowej. Wyraża się to w konkretnych rozmowach dotyczących zintensyfikowania współpracy na tym polu, prowadzonych ostatnio przez minister Roth z przedstawicielami władz oraz różnych instytucji kultury podczas jej wizyty w Paryżu w grudniu 2021 r.

O tym, jak trudny jest proces wypracowania kompromisowego rozwiązania w sprawie restytucji obiektów o kontekście kolonialnym, można dostrzec na przykładzie chociażby negocjacji prowadzonych w ostatnim czasie w sprawie Brązów z Beninu. Liczy się jednak przede wszystkim deklaracja rządu federalnego dotycząca gotowości do „aktywnych działań” na rzecz zwrotu tych obiektów krajom i społecznościom ich pochodzenia.

Tezy zawarte w tekście wyrażają jedynie opinie autorki.

Dr Maria Wagińska - germanistka, analityczka Instytutu Zachodniego, zainteresowania badawcze: kultura Niemiec, polsko-niemieckie stosunki kulturalne.